

СТАТИСТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ РІВНЯ ЛЮДСЬКОГО РОЗВИТКУ

Саржинська А. Р.¹, Ольвінська Ю. О.²

¹ – студент, кафедра статистики,

² – канд. екон. наук, доцент, кафедра статистики

Одеський національний економічний університет, м. Одеса

АНОТАЦІЇ

Саржинська А. Р., Ольвінська Ю. О. Статистичні аспекти дослідження рівня людського розвитку. Сформульовано теоретичні аспекти людського розвитку в Україні. Проаналізовано індекс людського розвитку в світовому вимірі. Досліджено динаміку індексу людського розвитку в цілому по Україні. Виявлено пріоритетні напрямки людського розвитку.

Ключові слова: людський розвиток, освіта, тривалість життя, валовий внутрішній продукт, інтегральні індекси, грамотність, паритет національної валюти.

Саржинская А. Р., Ольвинская Ю. О. Статистические аспекты исследования уровня человеческого развития. Сформулированы теоретические аспекты человеческого развития в Украине. Проанализировано индекс человеческого развития в мире. Проанализирована динамика индекса человеческого развития в целом по Украине. Выявлены приоритетные направления человеческого развития.

Ключевые слова: человеческое развитие, образование, продолжительность жизни, валовой внутренний продукт, интегральные индексы, грамотность, паритет национальной валюты.

Sarzhinskay A. R., Olvinskaya J. O. Statistical aspects of the study of human development. Theoretical aspects of human development in Ukraine. Analyzed the human development index on a global dimension. Dynamics of human development index in Ukraine. Identified priorities for human development for Ukraine.

Keywords: human development, education, life expectancy, Gross Domestic Product, integral indexes, literacy, parity of the national currency.

ПОСИЛАННЯ НА РЕСУРС

Саржинська, А. Р. Статистичні аспекти дослідження рівня людського розвитку [Текст] / А. Р. Саржинська, Ю. О. Ольвінська // Статистика – інструмент соціально-економічних досліджень : збірник наукових студентських праць. Випуск 2 – Одеса, ОНЕУ. – 2016. – С. 7 – 14.

У сучасному суспільстві значно зростає роль людини як основного елемента продуктивних сил. Досвід розвинених країн свідчить, що висо-

кий рівень людського розвитку є важливою умовою конкурентоспроможності країни та динамічного соціально-економічного прогресу.

Дослідженню теоретичних і практичних питань людського розвитку присвячено багато наукових праць зарубіжних та вітчизняних вчених, серед яких відомі дослідники, такі, як: Г. Беккер, Г. Герасименко, О. Грішнова, Е. Лібанова, Л. Лісогор та ін. [1, с. 54].

Людський розвиток – це економічна категорія, що ілюструє процес формування умов і здійснення людьми вибору щодо розширення можливостей реалізації людського потенціалу.

Сьогодні в період трансформаційних змін соціальної та економічної системи України та багатьох країн світу однією з найважливіших проблем суспільства є не лише збереження, а й примноження людського потенціалу країни.

Актуальним в теоретичному та практичному плані є поглиблене розуміння тих тенденцій, закономірностей і факторів, що визначають стан, рівень та перспективу якісної динаміки людського розвитку населення України в складних сучасних умовах, а також наукове обґрунтування шляхів та ефективних механізмів забезпечення цього процесу. Адже нині Україна дуже відстає від більшості європейських країн по рівню багатьох показників економічного розвитку. Водночас слід визнати, що економічний розвиток сам по собі не вирішить усіх соціальних проблем України. Глобальний досвід, включно з українським, свідчить, що економічне зростання супроводжується зростаючими диспропорціями в регіональному розвитку та збільшенням нерівності в доходах, і обидві ці проблеми потрібно вирішувати за допомогою дієвих заходів державної політики.

Концепція людського розвитку раніше виникла на підставі теорії людського капіталу і була прийнята Програмою розвитку Організації Об'єднаних Націй (ПРООН) у 1990 році, про що було заявлено у Звіті про людський розвиток [2, с. 35]. Вона створювалася саме для завдань сприяння людському розвитку у всесвітньому масштабі, на міжнародному рівні. У зв'язку з цим методологія розрахунку індексу людського розвитку ПРООН ґрунтується на мінімальному наборі показників, за якими можна зібрати достовірні порівняльні дані в усіх країнах світу.

Індекс людського розвитку (ІЛР) виступає інтегрованою оцінкою цивілізованості країни та агрегує індекс очікуваної тривалості життя, освітній індекс та індекс ВВП на душу населення за паритетами національних валют [4, с. 85].

Для побудови загального індексу людського розвитку потрібне нормування індикаторів, тобто приведення їх до одного виміру, для чого розраховуються часткові індекси людського розвитку — індекс тривалості життя, індекс рівня освіченості, індекс скоригованого реального ВВП.

Індекс тривалості життя (I_{life}) обчислюється за формулою:

$$I_{life} = \frac{X_i - X_{\min}}{X_{\max} - X_{\min}}, \quad (1)$$

де X_i — очікувана тривалість життя при народженні населення i -тої території;

X_{\max} — максимальне значення показника (прийняте на рівні 85 років);

X_{\min} — мінімальне значення показника (прийняте на рівні 25 років).

Виміром довголіття обрано показник середньої очікуваної тривалості життя при народженні. Середня очікувана тривалість життя при народженні характеризує середній показник тривалості життя щодо новонароджених у даному році за умови, якщо впродовж усього їхнього життя рівень смертності в кожному віці буде таким самим, яким він був у рік їх народження.

Індекс тривалості життя розраховується для того, щоб знормувати показник середньої очікуваної тривалості життя при народженні. Чим ближчий цей індекс до 1, тим ближче країна до досягнення середньої очікуваної тривалості життя населення значенням 85 років, яка поки що для населення будь-якої країни залишається мрією [6, с. 108].

Індекс рівня освіти (I_{educ}) обчислюється за формулою:

$$I_{educ} = \frac{(2 \times I_{adult} + I_{child})}{3}, \quad (2)$$

де I_{adult} — індекс грамотності дорослого населення;

I_{child} — індекс сукупної частки учнів у загальній чисельності населення відповідного віку.

Складові цього індексу I_{adult} та I_{child} обчислюються за такою самою формулою, що й очікувана тривалість життя при народженні (формула 1). При цьому X_i — означає частку грамотних серед дорослого населення i -тої території в % (для розрахунку X_{adult}) і сукупну частку учнів в % (для розрахунку X_{child}); максимум і мінімум в обох випадках також фіксовані — за максимум прийнято 100%, за мінімум — 0%). Життєва інтерпретація цих індексів нескладна: чим ближчі вони до 1, тим ближча ця країна до повної грамотності та цілкового охоплення навчанням молоді [6, с. 109].

Індекс скоригованого реального ВВП на душу населення I_{inc} обчислюється за формулою:

$$I_{inc} = \frac{x_i - x_{\min}}{x_{\max} - x_{\min}}, \quad (3)$$

де X_i — скоригований реальний ВВП на душу населення i -тої країни;

X_{\max} — максимальне значення показника (прийняте на рівні 40000 доларів США на рік на особу (за паритетом купівельної спроможності);

X_{\min} — мінімальне значення показника (прийняте на рівні 100 дола-

рів США на рік на особу (за паритетом купівельної спроможності).

ПРООН наголошує, що ВВП на душу населення найменш вдало із чотирьох показників відображає реальні можливості людського розвитку.

Отже, знаючи, як розраховуються часткові індекси людського розвитку, що характеризують його основні виміри. Для побудови загального індексу людського розвитку потрібне їх агрегування, тобто зведення їх воедино. В загальному вигляді індекс людського розвитку розраховується за формулою:

$$ІЛР = \sqrt[3]{I_{life} \times I_{educ} \times I_{inc}}, \quad (4)$$

Отже, показник ІЛР для кожної країни свідчить про те, скільки ще належить зробити цій країні для досягнення певних цілей: середньої тривалості життя 85 років, повної грамотності населення і суцільного охоплення навчанням молоді та рівня середньорічних доходів на душу населення у розмірі 40000 доларів за паритетом купівельної спроможності національної валюти. Ці цілі тим ближчі, чим ближчим є значення ІЛР до одиниці. Потім держави ранжуються на основі цього показника [6, с. 110]. Всі країни в рейтингу класифікуються чотирма категоріями:

- країни з дуже високим рівнем ІЛР (більше ніж 0,9);
- країни з високим рівнем ІЛР (від 0,8 до 0,9);
- країни із середнім рівнем ІЛР (від 0,5 до 0,8);
- країни з низьким рівнем ІЛР (від 0 до 0,5)

Протягом всього періоду спостереження Україна перебувала у групі країн із середнім рівнем людського розвитку. Найвище значення індексу розвитку людського потенціалу (0,799) спостерігалось у 1990 р.; із початком суспільних трансформацій перехідного періоду після розпаду СРСР цей показник істотно знизився (до 0,747 у 1995 р.). ІЛР України за 2015 рік дорівнює 0,747 – цей показник належить до високої категорії людського розвитку – що ставить країну на 81 позицію з 188 країн і територій.

Позицію лідера на рис 1. тримає Норвегія з індексом 0,944. Хоча це одна з найдорожчих країн світу, але й рівень життя, і зарплатня відповідні. Бідних тут практично не має, а так звані «класові» відмінності виражені дуже слабо. Добробут населення значною мірою залежить від нафто і газодобувної та нафтопереробної промисловості, оскільки Норвегія – один з найбільших у світі і найбільший у Західній Європі виробник і експортер вуглеводнів. У десятку лідерів рейтингу – країн з дуже високим рівнем розвитку – увійшли: Австралія, Сполучені Штати Америки, Нідерланди, Німеччина, Нова Зеландія, Ірландія, Швеція, Швейцарія і Японія. Найкращу ж динаміку розвитку в минулому році продемонструвала Лівія, піднявшись на 23 сходинки у рейтингу з 87 на 64 місце, ставши першою країною Африканського континенту, яка випередила Україну, лише за 1 рік вийшовши з кризи 2011 р. та підвищивши свій індекс з 0,725 до 0,769, а найгірша динаміка за досліджуванним індексом належить Португалії – 3 позиції, яка закріпилася на 43 місці. Останні місця в рейтингу посіли неблагополучні кра-

їни з найнижчим рівнем розвитку: Буркіна-Фасо, Чад, Мозамбік, Демократична Республіка Конго і Нігер (останні місця з ІЛР 0,348). Тривалість життя в цих країнах – від 40 до 50 років, низька грамотність (не більше 30 % населення вміє читати і писати) і доходи.

Тим не менш, Доповідь про людський розвиток 2015 року показує, що Нігер і Демократична Республіка Конго, незважаючи на проблеми розвитку, входять до числа країн, які показали найбільші успіхи в поліпшенні ІЛР з 2000 року. Дані у Доповіді 2015 року також показують послідовне поліпшення людського розвитку в більшості країн. [11, с. 21].

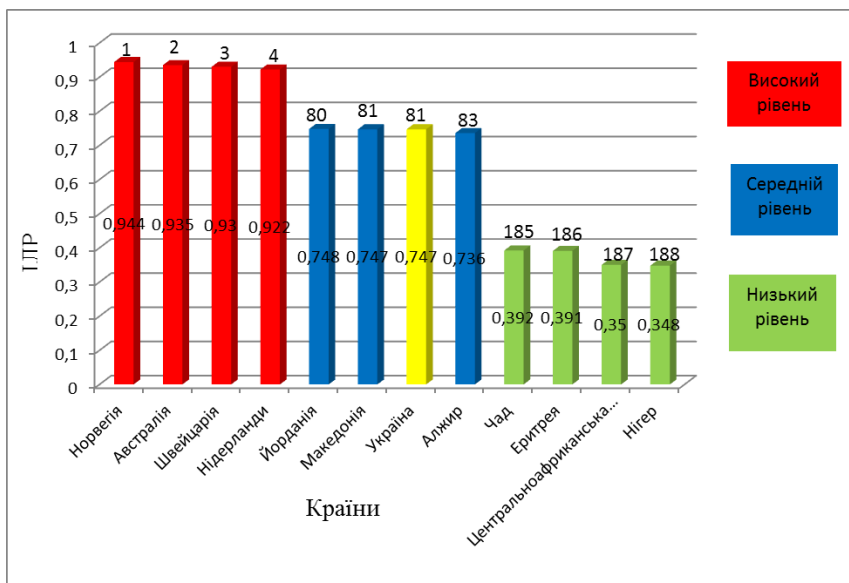

Рис 1. Рейтинг країн по Індексу Людського Розвитку, 2015 рік.

Показники ВВП і тривалості життя погіршуються і "тягнуть вниз" загальний ІЛР і рейтинг України в цілому. Освітні показники є відносно високими, причому за індексом освіти населення Україна в рейтингу країн із середнім рівнем ІЛР знаходиться на першому місці і на одному рівні з країнами з дуже високим рівнем ІЛР.

Динаміка основних індикаторів людського розвитку в Україні,
1990 – 2014 рр.

Рік	Очікувана тривалість життя при народженні, років	Очікувана тривалість навчання, років	Середня фактична тривалість навчання, років	ВВП в розрахунку на одну особу, дол., за ПКС 2005 року	ІЛР
1990	69,9	12,3	9,1	10 835	0,705
1995	67,9	12,0	10,4	5 008	0,666
2000	67,3	12,6	10,7	4 672	0,668
2005	67,7	14,2	11,1	7 210	0,713
2010	68,2	14,7	11,3	7 752	0,726
2011	68,3	14,9	11,3	8 102	0,730
2012	68,4	15,1	11,3	8 196	0,733
2013	68,5	15,1	11,3	8 215	0,734
2014	68,6	15,2	11,3	8 668	0,747

Розрахувавши індекс людського розвитку за формулою 4 можна сказати, що серед факторів індексу людського розвитку Україну «втягає» рівень освіти, що завжди позитивно впливав на імідж країни. Проте економічні показники, які визначають рівень життя населення, негативно позначаються на індексі розвитку людського потенціалу, відкидаючи нашу державу в рейтингу до середньостатистичних показників латиноамериканських держав.

Хоча ВВП з кожним роком збільшується, але це досить не суттєві зміни для населення. Тому стає зрозумілим, що за умови погіршення якості освіти (доступності), збереження сучасного стану економіки та медицини – наша країна, географічно знаходячись у Європі, надалі поступатиметься у світових рейтингах країнам з менш розвинених частин світу.

Так, країні потрібно прагнути кращих стандартів, орієнтуватися на країни з вищими показниками, що рухаються шляхом якісних змін, інтенсивного розвитку економіки. Проте Україна, маючи значний потенціал, співпрацю з іншими країнами повинна будувати на рівноправних партнерських засадах. А високорозвинені країни сприйматимуть Україну як рівноправного партнера лише тоді, коли всередині країни буде наведено лад, розвиватимуться демократичні засади, а низку проблем – корупцію, політичну незбалансованість економіки та багато інших – буде подолано.

На жаль, як показують дослідження, перехідні процеси в переважній більшості країн супроводжуються погіршенням умов і рівня життя населення, практично всіх характеристик людського розвитку.

Уряд України чітко розуміє необхідність рішучого проведення соціально-економічних реформ і в той же час турбується про відвернення небезпек, які приховує у собі перехід до ринку. Державна соціальна політика повинна забезпечувати максимально безболісну та зорієнтовану на інтереси людей динаміку цих процесів. Саме тому керівництво країни прагне не тільки досягти негайних змін, а й забезпечити стабільність людського розвитку у процесі перехідного періоду.

Сформульована концепція та аналіз сучасного рівня людського розвитку дозволяють визначити чотири пріоритетних напрямки людського розвитку для України:

- підвищення ролі кожної окремої людини в суспільстві, розширення її можливостей власноручно вирішувати свою долю, тобто приймати рішення і нести за них відповідальність;

- забезпечення соціальної справедливості по відношенню до кожної людини – в розподілі доходів та оплаті праці залежно від її якості, інтенсивності та кількості, в доступі до освіти, послуг охорони здоров'я, роботи, соціальних благ;

- досягнення ефективної зайнятості, яка б на відміну від сучасного стану забезпечувала не тільки соціальний статус, а й добробут працюючих, стимулювала легальну ефективну діяльність, а не орієнтацію на тіньовий ринок праці;

- досягнення екологічної безпеки, оскільки рівень забруднення навколишнього середовища в Україні перевищує всі межі можливого, і в багатьох регіонах життя стало просто небезпечним.

Для людського розвитку потрібне не лише здоров'я, освіта, гідний рівень життя і політична свобода. Необхідне також визнання державою культурної самобутності народів і сприятливі умови для її існування. Люди повинні мати свободу виразу своєї ідентичності, не наражаючись на дискримінацію в інших сферах життя (наприклад, у виборі місця проживання, отриманні освіти, роботи, медичних послуг). Культурна свобода – одне з основоположних прав людини і важлива складова людського розвитку загалом. Отже, вона заслуговує на увагу та турботу з боку держави.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ажажа М. А. Людський капітал як фактор сталого економічного розвитку регіону / Ажажа М. А. // Економіка: проблеми теорії та практики : зб. наук. пр. : в 4 т.– Дніпропетровськ: ДНУ, 2009. – Т. І. – Вип. 215. – С. 30–38.

2. Статистичний щорічник України за 2014 рік. – К.: Консультант, 2013. – 552 с.
3. Лібанова Е.М., Людський розвиток в Україні 2003р.: щорічна науково-аналітична доповідь, Ін-т демографії та соц. досліджень НАН України; К.: Академпрес, 2004, -290 с.;
4. Лібанова Е. М., Власенко Н. С., Власик О. С. Людський розвиток регіонів України: методика оцінки та сучасний стан : монографія / кол. авт. : та ін. / ПРООН. – К., 2002. – 123 с. 7.
5. Мельниченко О. А. Підвищення рівня та якості життя населення: механізм державного регулювання : монографія / О. А. Мельниченко. – Х. : Вид. ХарПІ НАДУ "Магістр", 2008. – С. 7
6. Підгорний, А. З. Демографічна статистика : навчальний посібник. – Одеса, ОДЕУ, 2010. – 166 с.
7. Статистика. Курс лекцій для студентів II-III курсів усіх форм навчання всіх спеціальностей. Відп. за випуск К.Д. Семенова. – Одеса: ОДЕУ, ротاپринт, 2011 р. - 140 с.
8. Самотоєнкова, О. В. Економічна статистика: навчальний посібник / О. В. Самотоєнкова, Ю. О. Ольвінська. - Одеса: ОДЕУ, 2010. – 182 с.
9. Самотоєнкова О. В. Соціальна статистика: навчальний посібник / О. В. Самотоєнкова, Ю. О. Ольвінська. - Одеса: ОДЕУ, 2009. – 102 с.
10. Україна в індикаторах сталого розвитку. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://wdc.org.ua/uk/services/ukraine-sd>
11. Індекс розвитку людського потенціалу 2014. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://infolight.org.ua/content/index-rozvitku-lyudskogo-potencialu-2013-reyting-ukrayini>
12. Державна служба статистики. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
13. Міністерство соціальної політики. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mlsp.kmu.gov.ua>
14. Ольвінська Ю. О. Диференціація регіонів України за рівнем людського розвитку / Ю. О. Ольвінська // Economics, management, law: problems and prospects: Collection of scientific articles. - United Kingdom: Agenda Publishing House, 2015.- Vol. 1. – P. 350-353.
15. Ольвінська Ю. О. Проблеми соціально-економічного розвитку країн Євросоюзу / Ю. О. Ольвінська // Наукові проблеми господарювання на макро-, мезо- та мікроекономічному рівнях: Міжнародна науково-практична конференція (Одеса 22-23.04.2015). – Одеса: ОНЕУ, 2015. – С. 18-21.
16. Olvinskaya J. O. Dynamics of indicators of human development in Ukraine / J. O. Olvinskaya // Economics, management, law: realities and perspectives: Collection of scientific articles. - Les Editions L'Originale, Paris, France. 2016. - P. 265-269.